

DOI <https://doi.org/10.32782/NSER/2024-2.011>
УДК 338.1:338.2

РЕЛОКАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Яроменко Оксана Володимирівна

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії і туризму,
начальник відділу з наукової діяльності та аспірантури
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0002-2259-1046

Проаналізовано релокацію підприємств в Україні в умовах воєнного стану. Висвітлено сутність поняття «релокація» та названо види релокації.

Простежено динаміку переміщення підприємств, географічну «міграцію бізнесу» та переміщення підприємств (компаній) за галузями спеціалізації. Саме бойові дії та нестабільна економічна ситуація в регіонах в Україні стали причиною релокації, що зумовили новий процес територіального переміщення бізнесу. Зазначено, що у 2022 році з метою збереження бізнесу та розвитку підприємств в Україні створено програму релокації бізнесу, згідно з якою підприємства можуть перевезти виробничі потужності з територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до одного із шістнадцяти регіонів країни.

У статті на основі аналізу офіційних сайтів висвітлено динаміку переміщених підприємств з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, графічно представлено кількість релокованих підприємств. Станом на вересень 2023 р. урядовою програмою релокації в більш безпечні регіони скористалися 840 підприємств, з них 667 уже працюють на новому місці.

Розкрито географічний аспект переміщення підприємств. Виокремлено адміністративно-територіальні області, регіональні та локальні центри релокованих підприємств (компаній, установ). Найбільше підприємств перемістилися до Львівської, Закарпатської, Чернівецької, Хмельницької, Івано-Франківської та Тернопільської областей. Лідером за кількістю релокованих підприємств є Львівська область, на територію якої переміщено майже чверть таких підприємств, де працює понад три тисячі осіб. Зазначено, що саме області Карпатського регіону мають порівняно вищий з іншими регіонами України рівень економічної безпеки, високий експортний потенціал, можливості для відновлення і збільшення обсягів зовнішньої торгівлі з країнами-членами Європейського Союзу.

Проаналізовано релоковані підприємства за галузями спеціалізації. Серед переміщених компаній найбільше підприємств у сфері оптової торгівлі (44%); 6% серед внутрішньо переміщених підприємств становлять підприємства сфери будівництва; 4,1% – бізнес, що здійснює операції з нерухомістю (2023 р.). Названо місця релокації не лише для виробничих підприємств, а й для високотехнологічних компаній.

Оптимізація релокації національного виробництва в умовах війни збереже власний внутрішній потенціал на основі активізації виробничої діяльності в західних регіонах країни.

Аналіз релокації підприємств України в умовах воєнного стану, зокрема й висвітлення географічного аспекту, дав змогу не лише виокремити географічні центри релокації підприємств, а й простежити динаміку їх переміщення та визначити спеціалізацію. Результати дослідження сприятимуть забезпеченню більш ефективного процесу релокації підприємств, що вимагає узгодження механізму державного регулювання діяльності бізнесу (насамперед на рівні територіальних програм) з умовами воєнного стану та мобілізаційної економіки в країні.

Ключові слова: релокація, підприємство, географічний аналіз, воєнний стан, Україна.

Yaromenko O. V. Relocation of Ukrainian enterprises under martial law: geographical aspect

The article deals with the relocation of enterprises in Ukraine under martial law. The essence of the concept of “relocation” is highlighted and the types of relocation are named.

The dynamics of relocation of enterprises, geographical “business migration” and relocation of enterprises (companies) by industry are traced. The hostilities and the unstable economic situation in the regions of Ukraine caused the relocation and led to a new process of territorial relocation of business. It is noted that in 2022, with a view to preserving business and developing enterprises, a business relocation program was created in Ukraine, according to which enterprises may relocate production facilities from the territories close to or in the combat zone to one of the sixteen regions of the country.

The article highlights the dynamics of relocated enterprises since the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine, and graphically presents the number of relocated enterprises, the presented information is based on the analysis of official websites. As of September 2023, 840 enterprises have taken advantage of the government's relocation program to safer regions, 667 among them are already operating in the new location.

The geographical aspect of the relocation of enterprises is revealed. Administrative-territorial regions, regional and local centers of relocated enterprises (companies, institutions) are identified. Most enterprises moved to Lviv, Zakarpattia, Chernivtsi, Khmelnytsky, Ivano-Frankivsk, and Ternopil regions. The leader in terms of the number of relocated enterprises is Lviv region, where almost a quarter of such enterprises employing more than three thousand people have been relocated. It is noted that the Carpathian region have a relatively higher level of economic security, high export potential, and opportunities for restoring and increasing foreign trade with the EU member states in comparison with other regions of Ukraine.

The relocated companies were analyzed by industry sector. Among the relocated companies, the largest number of enterprises are in the field of wholesale trade (44%); 6% of internally displaced enterprises are construction companies; 4.1% are real estate businesses (2023). Relocation sites were named not only for manufacturing enterprises but also for high-tech companies.

The relocation optimization of the national production in times of war will preserve its own internal potential by intensifying production activities in the western regions of the country.

The analysis of the relocation of Ukrainian enterprises under martial law, including the geographical aspect, allowed us to identify not only the geographical centers of relocation of enterprises, but also to trace the dynamics of their movement and determine their specialization. The results of the study will help to ensure a more efficient process of relocation of enterprises, which requires harmonization of the mechanism of state regulation of business activities (primarily at the level of territorial programs) under martial law and mobilization economy in the country.

Key words: relocation, enterprise, geographical analysis, martial law, Ukraine.

Вступ. Реалізація релокації підприємств в умовах війни в Україні є стратегічним пріоритетом збереження соціально-економічного потенціалу країни та формування її збалансованого просторового розвитку. На сьогодні причиною для релокації в Україні, на жаль, стали саме бойові дії та нестабільна економічна ситуація в регіонах. Тому в умовах воєнного стану виникає релокація як новий процес територіального переміщення бізнесу з регіонів ведення бойових дій та тимчасово окупованих територій. Тому питання географічного аналізу релокації підприємств в Україні є надзвичайно актуальним.

Матеріали та методи. Методологічною основою роботи є наукові праці суспільно-географічного характеру з питань релокації виробництв (підприємств, компаній) та інформації з офіційного сайту Міністерства економіки України й обласних військових адміністрацій.

Проблемні аспекти «міграції» бізнесу висвітлюють Т. Васильців, В. Волошин, Р. Лупак, О. Мульска. Проблематика функціонування регіональних економік в умовах війни в Україні аналізується В. Борщевським, Б. Данилишиним, Є. Жасминою, Ю. Тарасовським, науковцями Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України та ін. Особливості, проблеми та стимули релокації національного виробництва в умовах війни розкрито в публікації І. Лещук та М. Мельник.

Базуючись на міждисциплінарному підході, застосовано методи аналізу та синтезу, узагальнення й систематизації, хронологічний і хронологічний підходи, системно-структурний та інші.

Метою статті є просторове дослідження релокації підприємств в умовах війни в Україні.

Результати. Поняття «релокація» походить від «relocate (relocation)», що в перекладі означає «перемішувати» (переміщення). Релокація підприємств – це переміщення в інше місце (країну чи регіон). Щодо бізнесу він означає перевезення активів, потужностей та робітників [10]. До війни релокацію застосовували задля розширення ринку, масштабування компанії чи пошуку більш вигідних умов для роботи.

З метою збереження бізнесу та розвитку підприємств в Україні створено програму релокації бізнесу, призначену для того, щоб полегшити процес переміщення підприємств та виробництв, а в деяких випадках пов'язані з ним фінансові витрати. Це може бути повне переміщення, за якого перевозять не тільки обладнання, а й робітників. Також доступний варіант часткової релокації, під час якої переміщують тільки необхідні для початку діяльності потужності. Залежно від сфери діяльності, особливостей виробництва, ринків збуту виокремлюють декілька основних видів релокації (Таблиця 1).

З початком березня 2022 року український Уряд запровадив якісні зміни відповідно часу. Зокрема, 17 березня 2022 року видано постанову № 305 «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» [7]. Вона й стала фактором запуску кампанії з евакуації суб'єктів господарювання. Держава потурбувалася, щоб процес прийняття пропозиції переміщення був максимально спрощеним, швидким та маловитратним.

Види релокації [10]

Назва	Характеристика
Повна релокація	Переміщення всіх виробничих засобів, ресурсів підприємства на нове, безпечне місце.
Часткова релокація	Перенесення частини виробничих потужностей або певних департаментів на нове місце. При цьому частина виробничих потужностей і підрозділів залишаються працювати в місці постійного розташування підприємства.
Змішана релокація	Передбачає відкриття нового підрозділу підприємства та переміщення частини персоналу для роботи в місці релокації. При цьому виробничі потужності продовжують функціонувати за попереднім місцем розташування.

Згідно з урядовою програмою релокації підприємств, що реалізується Міністерством економіки України спільно з обласними держадміністраціями, а також Укрзалізницею та Укрпоштою, підприємства можуть перевезти виробничі потужності з територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до одного із шістнадцяти регіонів країни: Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська, Рівненська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Дніпропетровська та Київська (окрім міста Києва) області [11].

На кінець квітня 2022 року не працювали частково або повністю 55,9% підприємств, у червні – 48,8%, у вересні – 33,8%. 800 підприємств було переміщено, з яких 78% повноцінно функціонують на нових місцях. Спостерігається і зворотний процес – так званої подвійної релокації, коли підприємства повертаються на попередні місця у зв'язку з покращення безпеки ситуації в регіонах [7].

Простежуючи динаміку переміщення підприємств, зауважимо, що станом на червень 2022 року Міністерство економіки України отримало заявки на релокацію від 1 639 підприємств, з них майже половина – малі підприємства. Понад третина

підприємств, які подали відповідну заявку, вже релоковані, більшість з них повністю відновили роботу на новій локації [7].

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну на кінець вересня 2023 року урядовою програмою релокації в більш безпечні регіони скористалося 840 підприємств, них 667 уже працюють на новому місці [11].

Найбільше підприємств перемістилися до Львівської, Закарпатської, Чернівецької, Хмельницької, Івано-Франківської та Тернопільської областей. Лідером за кількістю релокованих підприємств є Львівська область, на територію якої переміщено майже чверть таких підприємств, де працює понад три тисячі осіб. [7]. Кількість релокованих підприємств України станом на травень 2022 року ілюструє рис. 1.

Водночас серед міст, де зареєстровано чимало компаній, – м. Київ – 22% релокантів обрали столицю для місця переїзду. Окрім Києва, незважаючи на близькість до лінії фронту, приблизно 10% компаній, що змінили регіони, вибрали Харківську та Одеську області. Популярними маршрутами релокації бізнесу є й такі: 1) з м. Києва до Одещини; 2) з Дніпропетровщини до м. Києва [5].

Серед переміщених підприємств (компаній) України майже половина змінила свій регіон реєстрації.

За галузевою спеціалізацією це насамперед такі: підприємства оптової та роздрібною торгівлі; ремонт транспортних засобів і мотоциклів; текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших виробів; підприємства машинобудування; виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; компанії інформації та телекомунікації; виробництво готових металевих виробів, крім машин устаткування.

Війна, а отже, проблеми з логістикою і дефіцит сировини, призвели до інтенсифікації та поширення різних форм міграції бізнес-одиниць з України до інших країн, зокрема Польщі, Німеччини, Іспанії. Від початку

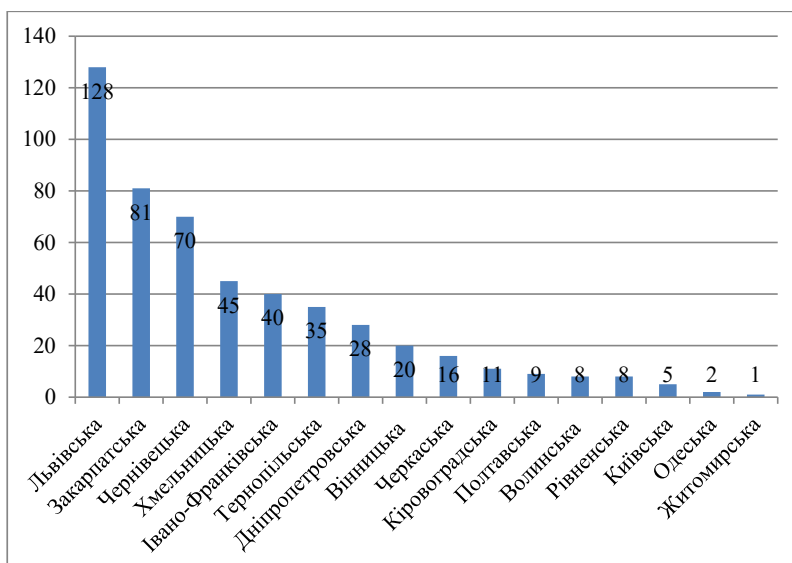

Рис. 1. Кількість релокованих підприємств України (станом на травень 2022 р.) [7]

війни за кордон мігрувало 5% бізнесу, ця тенденція продовжується. Переважно переміщуються підприємства креативної індустрії, IT-сфери та легкої промисловості [7].

У 2023 році лідерами серед переміщених компаній залишаються підприємства у сфері оптової торгівлі, сфери будівництва та бізнес, що здійснює операції з нерухомістю (Рис. 2).

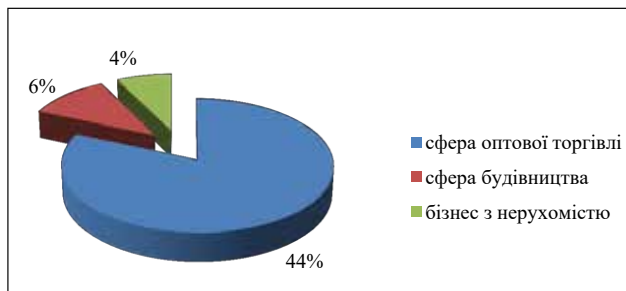

Рис. 2. Структура релокованих підприємств за галузями [7]

У 2023 році чисельність релокованих компаній зростає. У березні 2023 року за підтримки держави вдалося релокувати 800 підприємств з небезпечних регіонів (623 з них успішно працюють на новому місці, для 239 здійснюється пошук підходящої локації або способу транспортування). Понад 650 компаній, які планували релокацію на початку війни, відмовилися від переміщення у зв'язку з деокупацією територій, де розташовані їхні виробничі потужності. Водночас понад 5% релокованих підприємств повернулися на попередні території завдяки покращенню ситуації в Харківській, Чернігівській та Сумській областях [7].

199 компаній обрали для різного виду діяльності територію Львівської області, 120 компаній – територію Закарпатської області. Найменш затребуваними виявилися території Одеської, Житомирської та Кіровоградської областей [6]. Релоковані підприємства України (станом на травень 2023 р.) ілюструє рис. 3.

Області Карпатського регіону мають порівняно вищий з іншими регіонами України рівень економічної безпеки, високий експортний потенціал, можливості для відновлення і збільшення обсягів зовнішньої торгівлі з країнами-членами ЄС, а також працеврофіцитний регіональний ринок праці, що дасть змогу забезпечити робочі місця і здешевити їх. За даними Львівської державної адміністрації, серед опрацьованих заявок на релокацію бізнесу підприємства машинобудівної, харчової, деревообробної, легкої та хімічної промисловості успішно здій-

снили релокацію, що дало змогу зберегти понад 600 робочих місць [3].

Наприклад, серед підприємств, що переїхали до Львівської області, є потужні українські підприємства машинобудівної галузі. Варто зауважити, що Львівська ОВА розробила власну програму, спрямовану на підтримання релокованого бізнесу, згідно з якою передбачено безповоротну фінансову допомогу в розмірі 100 тис. грн у разі реєстрації підприємства в межах області, понад 100 тис. грн. додатково за умови створення 20 робочих місць. У межах програми передбачено компенсацію за підключення до електромереж (750 тис. грн у розрахунку на одне підприємство), а також два ваучери на маркетингові послуги в розмірі 50 тис. грн і сертифікацію продукції (80 тис. грн) [3].

Тому Львівщина в перспективі має всі можливості, щоб стати великим промисловим хабом України. Львів та область стали головним місцем релокації не лише для виробничих підприємств, а й для високотехнологічних компаній. Львівський IT-кластер збільшив кількість компаній з інших областей, що дало йому змогу стати провідним технологічним хабом країни.

Головними центрами релокації на Закарпатті є: Ужгород, Мукачево та Берегове. Переважно це підприємства компанії IT-сфери, агропромислового комплексу, легкої промисловості та медико-фармацевтичної сфери. Варто зазначити, що Закарпатська область не розглядає заявки на релокацію бізнесу, діяльність якого шкодить навколишньому середовищу або створює ризики для туристично-рекреаційної галузі. У січні 2024 року саме Закарпатська область лідирує за кількістю релокованих підприємств. На територію області переїхало 305 підприємств із різних куточків країни, що становить майже 50% усіх

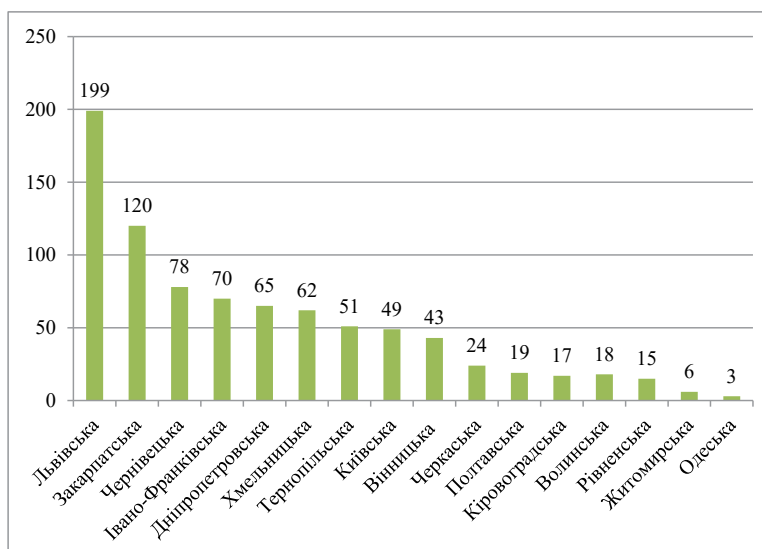

Рис. 3. Релоковані підприємства України (станом на травень 2023 р.)

релокованих по Україні. 256 компаній уже відновили свою діяльність, 49 – перебувають на стадії переміщення виробничих потужностей [8].

Підприємства, що перемістилися на територію Івано-Франківської області, це насамперед підприємства легкої і лісової промисловості (швейні цехи, виробництво меблів і модульних будинків) та креативної індустрії. Чернівецька область вирізняється тим, що весь бізнес, що релокував на цю територію, має чітку галузеву специфіку. Це підприємства, які спеціалізуються на виготовленні кольорових металів, електродвигунів, хімічних реактивів, обслуговуванні спецтехніки, а також підприємства оптової торгівлі та IT-сфери [9].

На територію Волинської області, за даними військової адміністрації, у травні 2023 року переїхало 18 підприємств, близько 50 підприємств 2023 року перебували на етапі переїзду [1]. На Волинь найбільше підприємств переїхали з Харківської та Київської областей. По одному підприємству переїхали у Волинську область із Павлограда, Сєвєродонецька, Краматорська. Є релоковані підприємства з Донецької та Вінницької областей. Найбільше підприємств «емігрують» до Луцька та Нововолинська. Окрім названих центрів, підприємства перемістилися у смт Благодатне, що на території Нововолинської територіальної громади, смт Турійська, міст Ковель та Горохів. За спеціалізацією на території Волинської області розмістилися насамперед підприємства, що спеціалізуються на виробництві форм з алюмінію та литі виробів з полімерних матеріалів, виробництві та фасуванні прального порошку, будівництві доріг, швейному виробництві, виробництві будівельних металевих конструкцій і частин конструкцій, виробництві гумових виробів, оптовій торгівлі фармацевтичними товарами тощо.

Станом на січень 2023 року на територію Рівненщини перемістилося 39 підприємств, найбільше з Харківської та Київської областей. Найбільше релокованих підприємств та запитів було від малого й середнього бізнесу: 70%,

це малий бізнес, і приблизно 20% – середній. За галузями господарств найбільше до Рівненщини переїхало підприємств з деревообробної промисловості, з виробництва продуктів, надання логістичних та IT-послуг.

Водночас Рівненська область – у лідерах серед поданих від бізнесу проєктних заявок на фінансування, підтримку і створення нового бізнесу та середнього бізнесу, є також запити від великих підприємств.

В Україні станом на квітень 2024 року майже 19 тис. компаній переїхало від початку 2022 року [11]. Серед усіх компаній найчастіше релокуються ті, що працюють оптом. Найпопулярнішими напрямками, куди рухається бізнес сьогодні, є Київська та Закарпатська області

Висновки. Аналіз релокації підприємств України в умовах воєнного стану, зокрема й висвітлення географічного аспекту, дав змогу не лише виокремити географічні центри релокації підприємств, а й простежити динаміку переміщення та визначити їх спеціалізацію.

Оптимізація релокації національного виробництва в умовах війни дасть змогу регіонам посилити власний внутрішній потенціал на основі активізації виробничої діяльності в західних регіонах, зберегти й локалізувати всередині країни виробничий та трудовий потенціал. Водночас релокація підприємств в умовах війни в Україні відбувається під впливом низки загроз, як-от порушення та блокування логістики постачання та збуту, внутрішніх і міжрегіональних зв'язків; втрати трудового потенціалу підприємства у зв'язку з міграцією за кордон тощо.

З метою забезпечення ефективного процесу релокації підприємств варто посилити системний державний моніторинг процесу релокації підприємств, узгодити механізм державного регулювання діяльності бізнесу (насамперед на рівні територіальних програм) з умовами воєнного стану та мобілізаційної економіки; розглянути конкурентні позиції й тарифну політику підприємств на зовнішніх ринках.

Література:

1. Бізнес в умовах війни: які релоковані підприємства «прижилися» на Волині. URL: https://galinfo.com.ua/news/biznes_v_umovah_viyny_yaki_relokovani_pidpriemstva_pryzhylysy_na_volyni_401155.html (дата доступу: 03.03.2024).
2. Велике переселення капіталу. Як IT-фірми, виробники товарів для тварин та навіть машинобудівники переводять свої справи на захід України. НВ: сайт. 19.04.2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/it-kompaniji-perejizdyatu-lviv-ivano-frankivsk-vinnicyu-hto-pereviz-biznesovini-ukrajini-50234910.html> (дата доступу: 05.04.2024).
3. Від початку війни майже сотня підприємств релокувались на Львівщину. Львівська обласна державна адміністрація: сайт. 20.04.2022. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=67192> (дата доступу: 03.03.2024).
4. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. ред. І. З. Сторонянська; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 70 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf> (дата доступу: 23.04.2024).
5. Майже 700 підприємств перемістились у безпечні регіони в рамках Програм релокації. Міністерство економіки України: сайт. 10.06.2022. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=36922bf49d07-4cea-8ab1-7d769728b3d0&title=Maizhe700> (дата доступу: 03.03.2024).

6. Мельник М. І., Лещух І. В. Особливості, проблеми та стимули релокації національного виробництва в умовах війни. *Регіональна економіка*. 2022. №2. С. 94–100.
7. Міністерство економіки України: сайт. 10.06.2022. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=36922bf4-9d07-4cea-8ab1-7d769728b3d0&title=Maizhe700>-(дата доступу: 22.04.2024).
8. Мульська О. П., Васильців Т. Г., Бараняк Є. Г. Релокація бізнесу в області Карпатського регіону України в умовах війни: інструменти підтримки та нівелювання загроз. *Економіка та управління національним господарством*. Випуск 2 (154). 2022. С. 30–38.
9. Пінькас Т. На Буковину переїхали 40 підприємств із зон бойових дій. Національна суспільна телерадіокомпанія України. URL: <https://suspilne.media/223197-na-bukovinu-pereihali-40-pidpriemstv-iz-zon-bojovih-dij-so-vidomo> (дата доступу: 13.04.2024).
10. Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації. 2022. URL: <https://golocal-ukraine.com/news-uk/posibnyku/> (дата доступу: 13.04.2024).
11. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3777422-v-ukraini-840-pidpriemstv-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpecnisi-regioni-opendatabot.html> (дата доступу: 03.04.2024).

References:

1. Biznes v umovakh viiny: yaki relokovani pidpriemstva «pryzhylysiya» na Volyni [Business in the conditions of war: which relocated enterprises «took root» in Volyn]. Retrieved from https://galinfo.com.ua/news/biznes_v_umovah_viyuy_yaki_relokovani_pidpriemstva_pryzhylysiya_na_volyni_401155.html (date of access: 03.03.2024) [in Ukrainian].
2. Velyke pereseleattia kapitalu. Yak IT-firmy, vyrobnyky tovariv dlia tvaryn ta navit mashynobudivnyky perevodiat svoi spravy na zachid Ukrainy [Great migration of capital. How IT companies, manufacturers of animal products and even machine builders relocate their business to the west of Ukraine]. NV: сайт. 19.04.2022. Retrieved from <https://biz.nv.ua/ukr/economics/it-kompaniji-perejizdyatu-lviv-ivano-frankivsk-vinnicyu-hto-pereviz-biznesovini-ukrajini-50234910.html> (date of access: 05.04.2024) [in Ukrainian].
3. Vid pochatku viiny maizhe sotnia pidpriemstv relokuvalys na Lvivshchynu [Since the beginning of the war, almost a hundred enterprises have relocated to the Lviv region]. Lvivska oblasna derzhavna administratsiia: сайт 20.04.2022. Retrieved from <https://loda.gov.ua/news?id=67192>(date of access: 03.03.2024). [in Ukrainian].
4. Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamky zabezpechennia stiikosti (2022) [The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions of ensuring stability]: naukovy-analitychne vydannia /nauk. red. I. Z. Storiantska; DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv. 70 s. Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf> (date of access: 23.04.2024). [in Ukrainian].
5. Maizhe 700 pidpriemstv peremistyly u bezpechni rehiony v ramkakh Prohram relokatsii [Almost 700 enterprises moved to safe regions as part of the Relocation Programs]. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. site. 10.06.2022. Retrieved from <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=36922bf49d07-4cea-8ab1-7d769728b3d0&title=Maizhe700> (date of access: 03.03.2024). [in Ukrainian].
6. Melnyk, M. I., & Leshchukh, I. V. (2022). Osoblyvosti, problemy ta stymuly relokatsii natsionalnoho vyrobnytstva v umovakh viiny [Peculiarities, problems and incentives of the relocation of national production in the conditions of war]. *Rehionalna ekonomika*, No2, s. 94–100 [in Ukrainian].
7. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine]. site. 10.06.2022. Retrieved from <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=36922bf4-9d07-4cea-8ab1-7d769728b3d0&title=Maizhe700>- (date of access: 22.04.2024). [in Ukrainian].
8. Mulska, O. P., Vasyltsiv, T. H., & Baraniak, Ye. H. (2022). Relokatsiia biznesu v oblasti Karpatskoho rehionu Ukrainy v umovakh viiny: instrumenty pidtrymky ta niveliuvannia zahroz [Relocation of business in the Carpathian region of Ukraine in the conditions of war: tools for support and mitigation of threats]. *Economy and management of the national economy*, Vipusk 2 (154). s. 30–38. [in Ukrainian].
9. Pinkas, T. Na Bukovynu pereikhaly 40 pidpriemstv iz zon boiovykh dii [40 companies moved to Bukovyna from war zones]. Natsionalna suspilna teleraдиокомпанія України. Retrieved from <https://suspilne.media/223197-na-bukovynu-pereihali-40-pidpriemstv-iz-zon-bojovih-dij-so-vidomo> (date of access: 13.04.2024). [in Ukrainian].
10. Posibnyk z relokatsii pidpriemstv. Pokrokovyi plan dii pidpriemstv z relokatsii (2022). [Manual on relocation of enterprises. Step-by-step action plan for enterprises on relocation]. Retrieved from <https://golocal-ukraine.com/news-uk/posibnyku/> (date of access: 13.04.2024). [in Ukrainian].
11. Ukrinform. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3777422-v-ukraini-840-pidpriemstv-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpecnisi-regioni-opendatabot.html> (date of access: 03.04.2024). [in Ukrainian].